

« zurück blättern vor »

RACHOWAĆ v. imp., ab 1436. **1)** ‘zählen, berechnen’ – ‘liczyć, obliczać, wykonywać działania arytmetyczne na liczbach’: ca.1500 Erz. 84, STP *Ratiocinati[nati]o rachvnek vel rąchovąnye*. o 1538 KłosAlg G3, SPXVI *gdy 33 g[roszy] pol[skich] za 37. g[roszy] biatych rachnią. rachuią*. o 1561 1 Leop.Jez.47 13, L *Zapatrzali się na gwiazdy, i rachowowali xiężyce, aby z nich praktykowali*. o 1564 Mącz 333a, SPXVI *Digitis computare, Ná pálcách ráchowác*. o (1584) 1978 Kochanowski Fraszki 181 *Bom ustawicznie rachował godziny, A szukał twego mieszkania przyczyny*. o (1595) 1598 KlonFlis H2v, SPXVI *Będziesz ráchowát kiedy więc od Daty Iedná zá drugą przypadáią raty*. o (1607) 1973 Cervus 101 *calculis numerare. Liczmany ráchowác*. o (1622) 1959–1963 Mięsopest, LEWAŃSKI IV 63 *Hej, nierychło rachujesz! Już by się dostało / Kilku beczkom, gdyby się to porachowało*. o (1633) 1959–1963 Szkolna miz., LEWAŃSKI III 203 *roku tysiącznego / Pięćset czterdziestego, nadto dziewiątego, / Gdyśmy od wybawienia lata rachowali, Studenty przy Krakowie wielce turbowali*. o 1683–1686 Solsk.G.3 81, L *Rachowania jest pięć sposobów: liczenie, przydawanie, odejmowanie, mnożenie, dzielenie*. o (†1731) 1745 Jabł.Buk. M 2, L *Swe zwycięstwa na palcach rachuię*. o (1826) 1871 Fredro A.Damy 237, DOR *Mości Panie! Lat moich nie rachuj. Ja wiem, to dosyć*. o 1950 Olcha Most II 170, DOR *Wystawiał się gładko, pisał i rachował bardzo biegle*. – STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, SW, DOR. **2)** ‘vorhersehen, planen, schluffolgern’ – ‘przewidywać, planować, wyciągać wnioski’: 1558 GliczKsiąż G7v, SPXVI *Bo to nye ták yeft yáko oni sobie ráchuią / aby ftych przyczyn á dowodow proftych myáło to thák być*. o 1564 Mącz 347c, SPXVI *Rationor, Ráchuię / rozbaczam fie / rozmíslam sam s sobą / z drugich rzeczy przykład bierzę*. o 1568 RejZwierc 252v, SPXVI *Bo ten w nocy ráchuię co ma iutro czynić*. o (†1819) 1898 Bliz.Obraz 36, DOR *Nie mogła rachować na posag, bo cioteczno- stryjeczny wujaszek miał własne dzieci i skromną tylko mógl dać wyprawkę*. o 1832–1844 L₂ 76, SJAM *Wszakże mam na każdy przypadek sumkę dla ciebie, przynamniej na rok wygodnego życia wystarczającą, a dalej trudno rachować*. o [LBel.] (1886) 1949–1951 Sienk.Pot.IV 141, DOR *Można było niemal na pewno rachować, że sprzykrzy sobie leżenie w watach i w otwartej bitwie sławy i zwycięstwa poszuka*. – SPXVI, MĄCZ, SW, DOR. **3)** ‘einschließen, einrechnen, beim Zählen berücksichtigen’ – ‘włączać, wliczać, brać pod uwagę przy liczeniu’: 1585 WisznTr 3, SPXVI *Iákoś fie w niey kocháłá / tego nie ráchuię*. o 1588 ActReg 129, SPXVI *nierachowali wprawdzie Grodna y Brzescia*. o 1594 SarnStat 1286, SPXVI *tylę dwoie [...] wżyczáią czáfu, świętá w to spatium ráchuiąc*. o (1661) 1960 Merk.Pol. 222 *Powiadają, że mają pieniężnego gotowego wojska 8000, pospolitego ruszenia*

nie rachując. o 1745–1756 Chm. Ateny 448 *Martinus Autor Obywatelów tamecznych naregestrował 57 millionow 9 kroć czternaście tysięcy y ośmdziesiąt osób; ale nie rachowie Dworu Cesarzkiego liczne.* o (1853) 1898 Kalin. Galic. 17, DOR *Szlachty bukowińskiej do stanów Galicji rachować nie kazano.* o [LBel.] 1905 Gemb. Wojsko 267, DOR *Komisarze wojenni różnili się haftem złotym na mundurze. Haft ten (...) miał półtora cala szerokości, rachując w to przęcik, czyli obwódkę zewnętrzną.* – SPXVI, SWIL, SW, DOR (przestarz.). **4)** ‘die Zahl oder Größe von etw. angeben, schätzen’ – ‘określać liczbę lub wielkość czegoś, oceniać, szacować’: (1618) 1959 Listy 166 *Tych [[Tatarów]] było trudno widzieć, bo noc nie dopuściła, rachując ich na trzy sta.* o (1674–1684) 1981 Szem. Sum. 235 *Tych tak miał siła Turczyn pogotowiu, / Że milionów kilka rachowano, / Co na te rzeczy same tylko dano.* o vor 1764 TR *nie rachuję, (nie liczę) tego.* o 1773 Piotr. Satyr 86, DOR *Mdlala jedna sąsiadka, gdy jej Jasia brano do szkół raz pierwszy, a już jemu rachowano piętnasty rok.* o (1853) 1953 Krasz. Jabł. III 23, DOR *Adwokat mój mi mówił, że go na kilka milionów rachuję.* o [LBel.] (1896) 1948 Sewer Biedr. 149, DOR *A wiesz ty, że dwadzieścia pięć morgów pola, pięć łąk, lasek na pustkowiu i całe obejście rachują na tysiące?* – TR, L, SWIL, DOR. **5)** ‘überlegen, bedenken’ – ‘rozważać, kalkulować’: 1618 Koch. Gof. 17 *Kiedy sam w sobie myślę y rachuję, / Skąd spólne waśni rostą między wami.* o [LBel.] 1641 K. Opal. Sat. 36 *Gdy go tedy bez dusze widzi, o, jak w sercu / Wykrzyka, jako sobie już gachów rachuje: / Temu żona umarła, ten jeszcze młodzieńcem.* – L, SWIL, SW (stp.). **6)** ‘halten für, ansehen als’ – ‘uważać kogoś, coś za kogoś, coś’: 1638 Otw. Ow. 406, L *Im tego ludzie za grzech nie rachują.* o 1726 Jabł. Tel. 331, L *Chcą, aby na ich wolą góry się zmniejszyły, Ludzi wszystkich rachują, iak za proszek mały.* o [LBel.] (†1849) 1949 Słow. Listy I 472, DOR *Między mymi kwiatami wyrosł sam nieproszony szczep winny, co (...) prawie za omen jaki rachowałbym, gdybym wierzył w Bachusa.* – L, SWIL, SW (stp.), DOR (daw.). **7)** ‘sparsam, umsichtig leben oder wirtschaften’ – ‘oszczędnie, rozważnie żyć lub gospodarować’: (1871) 1948–1951 Orzesz. Pam. III 14, DOR *Liczył on (...) na niedoświadczenie i niezapobiegliwość bogatej pani, która rachować nie przywykła.* o [LBel.] (†1910) 1948–1951 Orzesz. Wesoła 154, DOR *Będzie rachował kaski niesione przez ciebie do ust i wyliczał, ile łokci wstążki wychodzić powinno na garnirowanie sukni.* – nur DOR. ◇

Etym: **1)** mhd. *rechen* v., ‘zählen, aufzählen’, HEN, nur für Inh. 1. **2)** nhd. *rechen* v., ‘mit Zahlen hantieren; rechnend schätzen, veranschlagen; berücksichtigen, für etw. ansehen; annehmen; überlegen; zu Nutz und Vorteil berechnen’, GRI. ◇ **Konk:** *liczyć* v. imp., bel. seit 1399, STP, zuerst geb. CN; *poczet wydawać* v. imp., bel. seit 1540, Cervus, nur für Inh. 1. ◇

Der: *wyrachować* v. pf., ‘abziehen; abrechnen’, (1436) 1920 KsMaz III 2395,

STP *Quod prefatus Io<hannes> dicto Donyñ medietatem censuum ratione perceptorum... in eadem hereditate proventorum dare debet vel tunc circa exemptionem defalcare wyrachowacz.* Zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2, 3; *obrachować* v. pf., ‘berechnen; urteilen’, (1449–1450) 2.H.15.Jh. Sul 69, STP *Nyszlyby oczecz sz vyny synowey... w grzesze ganyebnem byl vidan, alybo bądacz obvynyon nye moglby szą oczyszczycz,... tedy podlug dostoinosczy vyny obrachowany [...] uczyrzpy.* Zuerst geb. TR, nur für Inh. 1, 3; *rachować się* v. imp., 1480 ZapWarsz nr 1479, STP, zuerst geb. MAÇZ; *rachuba* subst. f., ‘Rechnung, Berechnung’, 1496 PłocEpRp 15, STP *Ad rationem faciendam al. kv rachubye.* Zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *rachownik* subst. m., 1517 ZapMaz II Ł7/129v, SPXVI o 1532 BartBydg 32b, SPXVI, zuerst geb. MAÇZ, nur für Inh. 1; *rozrachować* v. pf., 1551 Sekl.Luk. 15, L, zuerst geb. MAÇZ, nur für Inh. 4; *odrachować* v. pf., 1564 Maçz 331d, SPXVI, zuerst geb. MAÇZ, nur für Inh. 1; *przyrachować* v. pf., 1564 MAÇZ 253c, zuerst geb. MAÇZ, nur für Inh. 1, 3; *porachować* v. pf., 1583 Gil.Pst. 309, L *Dni każdego człowieka są porachowane, i miesiące życia człowieka obliczone.* Zuerst geb. CN, nur für Inh. 1; *narachować* v. pf., 1588 ActReg 4v, SPXVI *Posłow czterech narachowali ze niemasz więcej lazdy iedno 4226 naktore wychodzi na kwartał 180091.* Zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *dorachować się* v. pf., 1595 GrabPospR L4, SPXVI, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 3; *wrachować* v. pf., (1605) 1619 Kanc.Gd. 128, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 3; *zrachować* v. pf., (1618) 1891 Słupski 26, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1; *rachowniczy* adj., (1621) 1643 Cn.Th., L, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1; *rachownica* subst. f., ‘Rechenbrett’, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1; *przerachować* v. pf., 1837 Wójc.Klechdy I 125, DOR, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *zarachować* v. pf., 1946 Kod.zobow. 81, DOR, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 3; *dorachować* v. pf., zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 3. ❖

Sandecki-Malecki 1547 hält *rachować* für einen Bohemismus, doch fehlt das entsprechende Wort in der Kartei des alttschechischen Wörterbuches (BASAJ und SIATKOWSKI). Vielleicht entspricht diese Zuordnung bei einem Anhänger von Bohemismen dem Gefühl, daß es sich um einen relativ jungen Terminus der Arithmetik handelt und damit um ein Element des gelehrten Wortschatzes (vgl. ↑*rachunek*). Das Wort erscheint bei Cervus erst 1607, die früheren Ausgaben haben ab 1540: *poctzy wydawanie*.